

Mediji i propaganda u NDH

Talan, Domagoj

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:414529>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Engleskog jezika i Povijesti
Domagoj Talan

Mediji i propaganda u NDH
Završni rad

Mentor: Slađana Josipović Batorek, doc. dr. sc.
Osijek, 2015.

Sadržaj

1. Sažetak.....	1
2. Uvod.....	2
3. Propaganda kroz tisak	
3.1 Ustroj propagandnog stroja.....	3
3.2 Položaj novinara.....	5
3.3 Stav tiska o ratu i sudionicama rata.....	7
3.4 Protužidovska propaganda.....	9
4. Religija kao propaganda	
4.1 Ustaštvo i kršćanstvo.....	11
4.2 NDH i islam.....	13
5. Glazba u NDH.....	15
6. Kinematografija u NDH	
6.1 Općenito o propagandi u kinematografiji.....	16
6.2 Primjeri propagande u filmovima.....	18
7. Likovne umjetnosti i NDH.....	19
8. Zaključak.....	21
9. Prilozi.....	22
10. Popis literature.....	25

1. Sažetak

Nezavisna Država Hrvatska nastala je na Uskrs 10. 4. 1941. proglašenjem u Zagrebu i uz pomoć Sila Osovine kao satelitska država prevođena ustaškim vođom Antom Pavelićem. Od samoga početka nova državna vlast slijedi primjer svojih saveznica te ju obilježavaju represalije, strahovlada, cenzura i propaganda.

Stupovi nove države biti će vjera, domovina i Poglavnik. Običnome se čovjeku nikada ne da prilika to zaboraviti te ga se konstantno „bombardira“ informacijama i umjetnošću vezanom za režim ili protiv njegovih neprijatelja. Građanina je trebalo i uvjeriti u istinitost svega što dobiva od režima i tu nastupa propaganda, precizno napravljena i uspostavljena u svakom dijelu života. Propagandni stroj NDH je svoju svrhu ispunio praktički savršeno, koristeći se ne samo onime što joj je bilo na raspolaganju kao državi nego i samim građanima koji su sudjelovali u raznim akcijama htjevši tako pokazati svoje domoljublje i oduševljenost prilikom da napokon žive u svojoj državi te da joj pomognu da napreduje. Onaj koji to nije htio bio je natjeran strahom te je tako NDH uspostavila potpunu kontrolu nad svim informacijama i svom umjetnošću u državi. Od novina preko filmskih vijesti do radija, od glazbe preko likovnih umjetnosti do filma sve je bilo u rukama države i sve je služilo jednoj svrsi – propagandi.

Ključne riječi: NDH, propaganda, novinarstvo, religija, umjetnost

2. Uvod

U ovom radu riječ je o propagandi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH) te instrumentima i načinu njenog provođenja. Fokus rada je na novinama i novinarstvu kao najmasovnijem načinu propagande, unutar toga analizirano je ustrojstvo državnih aparata, položaj novinara, stav novina o Saveznicima te o protužidovskoj propagandi u prva tri mjeseca postojanja NDH. Nakon toga prikazan je način upotrebe religije u propagandne svrhe, konkretno o odnosima NDH sa katoličanstvom, pravoslavljem i islamom. Zatim, slijedi prikaz umjetnosti u službi propagande krenuvši od glazbe, konkretno opere i radija, do kinematografije u NDH. Jednako kao i kod novinarstva, prvo je objašnjen opći ustroj i ciljevi propagande putem slikopisa (filma), a zatim pomoću dva filma oprimjerena je filmska propaganda i njene teme. Posljednja tema je korištenje likovnih umjetnosti u službi propagande objašnjena putem komentara na film *Kako se stvaraju izložbe*.

Korištena literatura sastoji se od knjiga *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* Hrvoja Matkovića i *Kinematografija u NDH* Daniela Rafaelića. Građa koja je većinom korištena su članci raznih autora posvećeni konkretnim temama, tako se u poglavlju novinarstvu korišteni Alan Labus (*Politička propaganda i kulturna revolucija, Saveznici u tisku NDH 1943-1945, Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zanimanje novinar u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*) i Boško Zuckerman Itković (*Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine*), o religiji Nada Kisić Kolanović (*Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941. - 1945.*) i Irina Ognyanova (*Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945*) te o glazbi Ognjen Gravora (*Glazba u NDH primjer Lisinskog i Zajca*).

Cilj ovoga rada je prikazati opsežnost propagande u NDH te nemogućnost izbjegavanja propagande u svakodnevnom životu građana zbog njene usađenosti u svaki dio života.

3. Propaganda kroz tisak

3.1. Ustroj propagandnog stroja

Novine su bile glavni medij za širenje vijesti u prvoj polovici prošlog stoljeća te su kao takve zahtijevale posebnu pažnju od strane vlasti, pogotovo za vrijeme Nezavisne države Hrvatske kada su novine stavljane pod potpunu kontrolu vlasti radi što učinkovitijeg provođenja propagande. Koliku su važnost nosile novine vidi se iz postupaka nove vlasti za što bržim osiguravanjem kontrole nad svim glasilima u državi.

NDH biva proglašena 10. 4. 1941. i odmah kreće akcija podvrgavanja medija državnoj vlasti. Glavnu ulogu u tom procesu imao je Ivo Bogdan koji istoga dana preuzima kontrolu nad tiskarama u Zagrebu, što je bio plan već prije samog proglašenja.¹ Tom akcijom na dan proglašenja gase se redakcije dnevnika kao *Novosti* i *Jutarnji list*, a dopušta se nastavak rada samo trima novinama: *Narodne novine*, *Hrvatski list* te *Hrvatski glas*.² Da bi se upotpunila rupa nastala gašenjem velikog broja dnevnika nova vlast osniva *Gospodarstvo*, *Novi list* (koji će se iste godine preimenovati u *Nova Hrvatska*), *Danas*, *Sarajevski novi list*, te *Hrvatski narod* koji postaje glavni dnevni list NDH.³ Također se osnivaju listovi namijenjeni širenju „ustaške promičbe“ kao *Ustaša*, *Ustaška mladež*, *Ustaškinja*, *Za dom i Neue Ordnung* koji su izlazili na tjednoj ili mjesečnoj bazi i, posebno bitan, tjednik *Spremnost*.⁴ Osnivaju se ili bivaju preimenovani još mnogi lokalni listovi.

Ustaškoj vlasti je trebala organizacija za kontrolu svih tih listova te je osnovan *Hrvatski državni novinski ured*, s Ivom Bogdanom na čelu, kao tijelo zaduženo za nadzor svog tiska na teritoriju NDH. Završni korak u preuzimanju je bilo podržavljenje tiskarskih poduzeća kao što su bili *Jugoštampa*, *Tipografija*, *Hrvatska seljačka tiskara* te *Hrvatski nakladni zavod* i preuzimanje novinskih ustanova *Pressbureau* i *Avala*.⁵

---

¹ Boško Zuckerman Itković, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 38, broj 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006. str. 79.

² Boško Zuckerman Itković, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 80; Alan Labus, „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“, *Studia lexicographica*, vol. 3, broj 1-2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010. str. 102

³ Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 80; Labus, „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 102.

Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1994. str. 122.

⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1994. str. 122.

⁵ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 121; Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 102.

Izravno upravljanje nad novinarima vršit će *Hrvatski državni novinski ured*, na čelu s Ivom Bogdanom, koji će se 15. svibnja iste godine preimenovati u *Hrvatsku izvještajnu službu* (HIS).⁶ HIS se nakon lipnja 1941. nalazio pod izravnom nadležnošću Predsjedništva vlade, ali njegove zadaće u siječnju 1942. preuzima *Odsjek za novinarstvo pri Državnom izvještajnom i promičbenom uredu* (DIPU), koji je nastao u kolovozu 1941. i time postao središnje tijelo za promidžbu i medije.⁷

Opseg djelatnosti DIPU-a vidljiv je iz njegovog sastava koji je obuhvaćao sva područja medijske djelatnosti. Sastojao se od šest odjela: *Odsjek za promičbu*, *Odsjek za vanjsku promičbu*, *Odsjek za novinstvo*, *Odsjek za slikopis*, *Izložbeno grafički ured* i *Ured za svjetlopis*.⁸ Iz sastava se da zaključiti da je DIPU imao „ključnu zadaću u formiranju javnoga mnijenja u NDH“. Ovlasti DIPU-a su uključivale izdavanje dozvola za izlazak dnevnika, izdavanje stranih tiskovina (mahom onih iz zemalja Sila Osovine), zabrane izdavanja, dozvole za obavljanje mjesta urednika i još mnoštvo drugih poslova vezanih uz uvoz i objavu svih vrsta medija.⁹

---

⁶ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 102; Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 80.

⁷ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 103; Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 80.

⁸ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 104.

⁹ Isto str. 103.

3.2. Položaj novinara

Vidi se kako je postavljen sustav cenzure i represalija na višoj razini, ali bitno je upoznati se kakav je bio položaj samog novinara. Ne može se isključiti činjenica da je bilo novinara zaluđenih režimom i ustaškim svjetonazorom koji su potpuno iskreno pisali o tome što misle i osjećaju, no logično je pretpostaviti da većina novinara nije bila tog mišljenja, osobito ako uzmemo u obzir događanja prethodno opisana. Također će biti govora o radu *Odsjeka za novinarstvo* s obzirom na novinara kao pojedinca koji je bio ključan za plan ustaškog vrha o pretvaranju svojih načela u nacionalni svjetonazor.¹⁰

Odsjek za novinarstvo je igrao ključnu ulogu u nadgledanju novinara dok je *Glavno ravnateljstvo za promičbu* (Naziv DIPU od listopada 1942.) igralo ulogu u cenzuri svega što je išlo narodu. Učinkovitost cenzure je jamčila bliska suradnja i koordinacija *Glavnog ravnateljstva za promičbu*, *Ministarstva unutarnjih poslova* i *Ustaške nadzorne službe*. Sam početak cenzure u NDH postavili su Ivo Bogdan i Tias Mortigijja koji tvrde da je potrebno cenzurirati novinare zbog toga što mladi i neiskusni novinari mogu pisati svakakve stvari koje bi mogle potencijalno nauditi režimu, ali cilj nije bio cenzurirati samo neiskusne novinare koji bi se slučajno mogli zabuniti, nego uspostavljanje potpune kontrole nad informacijama. S druge strane, novinari odabrani prilikom gašenja starih dnevnika su uglavnom bili mladi i neiskusni, jer se na njih moglo lakše utjecati i lakše se moglo upravljati njima nego iskusnijim novinarima već izvježbanim u borbi sa vlasti.¹¹

U svrhu praćenja novinara *Odsjek za novinarstvo* je napravio bazu podataka s kartonima o novinarima koji su sadržavali njihove osobne podatke, slike, opise, podatke o obitelji i slično.¹² Ta baza podataka u kombinaciji sa omiljenom metodom dovođenja u red, strahom, daje jasnu sliku kako je moralo biti prosječnom novinaru u NDH kojem je upravo taj strah bio glavni motiv za pisanje o vlasti.¹³ Same informacije koje će prenositi dobivali su od *Odsjeka za novinarstvo* i od samog ravnatelja GRP na dnevnim sastancima.¹⁴ Na tim konferencijama za novinare dobivali su naputke što i kako prenositi. Detaljan prikaz tih sastanaka imamo iz iskaza Vilima Peroša, novinara i kasnije ravnatelja *Nove Hrvatske*, u kojem navodi da je svaki detalj vijesti bio isplaniran od strane

---

¹⁰ Alan Labus, „Politička propaganda i kulturna revolucija“ *Informatologia*, vol. 44, broj 3 Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 2011. str. 216.

¹¹ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 103., 112. i 124.

¹² Isto str. 104.

¹³ Labus, Alan, „Zanimanje novinar u Nezavisnoj državi Hrvatskoj“, *Informatologia*, vol. 46, broj 1, Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 2013. str. 37.

¹⁴ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 104.

Odsjeka.¹⁵ Iz svega toga jasno je da novinar nije imao nikakvu slobodu te da je bio samo glasnogovornik režima bez ikakve mogućnosti davanja svog mišljenja o trenutnim događanjima.¹⁶

Taj strah je dovodio do zanimljive nuspojave, a to je autocenzura koja je često dovodila do grešaka u pisanju i uređivanju novosti zbog pretjeranog straha od grešaka koje bi onda kasnije morali pismeno objasniti i opravdati jer je bilo koja pogreška bila praktički nedopustiva.¹⁷ Koliko je delikatan bio položaj novinara govori primjer tjednika *Hrvatska gruda*. U članku *Majka Božja vinogorska – zavjetno proštenje Hrvatskog zagorja* autor se „moli“ za brzo okončanje rata i krvoprolića te zbog toga urednik i cenzor bivaju strogo kažnjeni.¹⁸ Taj primjer govori o tome koliko su oprezni morali biti novinari i urednici ako ih je želja za prestankom rata moglo koštati posla.

---

¹⁵ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 105.

¹⁶ Alan Labus, „Politička propaganda i kulturna revolucija“ str. 218.

¹⁷ Labus „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ str. 114., 116.

¹⁸ Isto str. 113.

3.3. Stav tiska o ratu i sudionicama rata

Veliki dio članaka i vijesti u NDH, osim prenošenja djelatnosti ustaškog vrha i uzvišavanja istih, bile su vijesti s bojišta i vijesti o postupcima Saveznika. Ovdje se radi o velikom broju iskrivljenih, izmišljenih i netočnih informacija objavljivanih da bi se narodu povećao moral i vjera u državni vrh i njemačke i talijanske saveznike, a u isto vrijeme što više uništio dojam o svim zemljama protivnicama. Glavna taktika je bila prikazivanje Velike Britanije, SAD-a i SSSR-a kao slabih i pohlepnih zemalja koje spletkare jedna drugoj iza leđa radi izvlačenja što veće koristi.

Prva stvar koju treba uzeti u obzir je da ove vijesti nipošto nisu bile originalne nego da su se novinari služili člancima njemačkih, japanskih i talijanskih izvještajnih agencija.¹⁹ To se događalo do te mjere da su se njemačke vlasti bunile da njihovi mediji ne mogu nikako citirati one u NDH budući da ne prenose ništa originalno. S druge strane postoje pokušaji dobivanja kredibiliteta citiranjem neutralnih i zapadnih izvora.²⁰ Ovo je naravno bilo popraćeno strogim filtriranjem informacija te vađenjem većine izvan konteksta članka u kojem se nalaze.

Te dvije činjenice su bile preduvjet za zanimljivu situaciju koja daje savršenu sliku stanja novina u NDH u pogledu na vanjska događanja te služi kao uvod u omiljenu temu novina u to vrijeme - diplomatski rat oko Poljske. Cilj prenošenja informacija o Poljskoj bio je diskreditirati Veliku Britaniju i SSSR pa tako u jednom članku *Hrvatski list* navodi kako Englezi odbijaju primiti poljske izbjeglice. Ta vijest je bila prenesena iz *Deutsche Allgemeine Zeitung*, koji su pak taj citat preuzeli iz britanskog lista *News Chronicle* u kojem piše: „neka poljske izbjeglice izvole jednom zašutjeti i neka prestanu Engleze opterećivati s takvim stvarima“.²¹ Iz toga vidljiv strah novinara od prenošenja informacija koje vlast ne želi da prenesu. Saveznički tisak je pojačano korišten kao izvor citiranja kako bi se prikazalo loše stanje u zemljama koje su Saveznici, po njihovom mišljenju, okupirali. Tako se dogodio slučaj dva mjeseca prije kraja rata kada se prenosi vijest o lošim uvjetima života u Italiji u svrhu motiviranja naroda i boraca na jaču borbu protiv strane vlasti koja to donosi sa sobom. *Hrvatski list* također navodi kako su „Boljševici poubijali 10 000 poljskih časnika – u prvoj otkopanoj grobnici kod Smolenska pronađeno 3000 strijeljanih poljskih časnika“ u svrhu demoniziranja SSSR-a i Crvene armije.²²

Novine u NDH također izmišljaju Staljinove citate i nezadovoljstvo novim bojištima te otvoreno umanjuju važnost otvaranja novih bojišta, konkretno u Africi i Italiji, izjavama poput:

---

¹⁹ Labus, Alan, „Saveznici u tisku NDH 1943-1945“ *Radovi*, vol. 37, broj 1, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2005. str. 343

²⁰ Isto str. 354

²¹ Isto str. 350

²² Isto str. 351

„invazione djelatnosti ne mogu imati operativnog utjecaja na istočno bojište, invazija nije pozitivan odgovor Sovjetima za stvaranje drugog bojišta“ u časopisu *Spremnost*, da bi prikazali kako su određeni saveznički uspjesi nebitni i da narod nema razloga za brigu.²³ Vijesti sa bojišta, osobito istočnog, su, naravno, izostajale pred kraj rata te su zamijenjene diplomatskom tematikom jer ništa dobro nije moglo biti preneseno pa je naglasak stavljen na svađe između Saveznika.²⁴

Što se tiče samih diplomatskih vijesti, sve konferencije koje su održane između Saveznika su bile prikazane ili kao nevažne ili kao neuspješne te pune tenzija i hegemonije SSSR-a. Tako novine u prenošenju vijesti umanjuju važnosti Jalte, prikazuju Moskovske konferencije kao otvoreno preuzimanja ruske kontrole i izvrću značaj Casablance citatom: „Sve se više pokazuje, da je Sjeverna Amerika pri zaposjedanju francuske Sjeverne Afrike išla u prvom redu za svojim imperijalističkim ciljevima“.²⁵

Također je bitan prikaz Hitlera i razloga za ratovanje. Njegov rat na istoku se opravdava kao borba protiv ogromne prijetnje boljševizma, a prijetnja je vidljiva kroz Staljinove aspiracije u Poljskoj.²⁶ Sukladno tome rat na istočnom frontu se naziva „križarski rat protiv žido-marksističkih vlastodržaca u Moskvi“ a Hitler je time „najveći apostol mira“.²⁷ To služi kao uvod u jednu od najvećih uloga novina u propagandi NDH, a to je propaganda protiv Židova.

---

²³ Labus, Alan, „Saveznici u tisku NDH 1943-1945“ str. 345-346

²⁴ Labus, Alan, „Saveznici u tisku NDH 1943-1945“ str. 358.

²⁵ Isto str. 345- 349.

²⁶ Isto str. 358.

²⁷ Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 96.

3.4. Protužidovska propaganda

Kao jedna od najizraženijih tema u novinama NDH, protužidovska propaganda je vrlo bitna kao prikaz društva tih godina, ali i same propagande jer je cilj te „kampanje“ protiv Židova, koja se odvijala od travnja do srpnja 1941., bio potpuna izmjena narodnog mijenja u svrhu opravdavanja postupaka protiv dijela građanstva radi zadovoljavanja želja njemačkih gospodara.

Ta kampanja se provodila u tri faze: faza difamacije, faza demonizacije i faza „totalnog rješenja“.²⁸ Prva faza označava plasiranje raznih optužbi kroz medije da bi se stvorio određen antagonizam u društvu, koji bi se mogao iskoristiti za drugu fazu u kojoj se Židove optužuje za sve loše u društvu te se izvrće njihova kultura i sve židovsko u svrhu demoniziranja koje bi se upotrijebilo u trećoj fazi kod zagovaranja istjerivanja ili istrjebljivanja.

Prva faza se provodila kroz popisivanje i evidentiranje Židova u kojima novine spremno sudjeluju objašnjavajući zakone i obrazlažući to kao zaštitu hrvatske krvi i slično te upozoravajući na opasnost koju Židovi predstavljaju. Tu već kreće ismijavanje Židova s pričom o Židovki koja se gleda u ogledalo provjeravajući odgovara li joj traka za označavanje uz ostatak odjeće. *Hrvatski narod* objašnjava popisivanja Židova drugih vjera govoreći da nije bitna vjera nego rasa. Potpuno je vidljiva uloga novina u psihološkom uništavanju židovskog stanovništva i poticanja antagonizma kod ostatka stanovništva te potpuna podčinjenost vladi, osobito kod podudaranja zakonskih odredbi i novinskih članaka.²⁹

U drugoj fazi novine optužuju Židove za pljačku hrvatskog naroda i samim time za loše gospodarsko stanje u državi: "Poznatim židovskim prljavim trgovanjem, židovska su poduzeća zgrtala u svojim blagajnama hrvatski novac i bezobzirno izrabljivali hrvatsku radnu snagu". Osim toga optužuju ih za ubijanje hrvatske djece poticanjem abortusa i za seksualno izrabljivanje „arijevskih služavki“ za svoju zabavu, zabavu sinova ili u svrhu prostitucije. Ovdje se masovno stereotipizira Židove koristeći „emotivno nabijene protužidovske teze“ te se izvrće njihova kultura i vjera koja se prikazuje kao nasilna i puna mržnje prema kršćanima.³⁰

Zatim dolazi treća faza u kojoj se zagovara „totalno rješenje židovskog pitanja“ koje se u ovom slučaju odnosi na deportaciju. Napominje se kako „ne smijemo biti sentimentalni i nježni“ i time se govori kako pravi Hrvat nema nikakvih osjećaja prema Židovima koje se naziva i

---

²⁸ Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 79

²⁹ Isto str. 82 - 87

³⁰ Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 88-94

štakorima u svrhu daljnje dehumanizacije. Da bi se moral stanovništva i dalje smirio koriste se eufemizmi kao „čišćenje“ i „obračun“ tako da ne bi bilo ništa što može potaknuti savjest građana.³¹

Funkcija ove kampanje bila je opravdati postupke države provedene bez oklijevanja i sa potpunom suglasnošću cijelog ustaškog vodstva, te stvoriti plodno tlo za suradnju naroda.³² Na žalost može se govoriti o tri mjeseca potpunog uspjeha od strane ustaškog propagandnog stroja koje je od Židova uspio stvoriti glavne neprijatelje države i najomraženiju skupinu u svakom dijelu Hrvatske uz pomoć taktike „eksplozivnog udara“, to jest bombardiranjem propagandom, koji stanovništvu nije ostavio nikakvog izbora.³³

---

³¹ Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 95, 97

³² Zuckerman, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ str. 97

Ivo Goldstein „1941. Godina koja se vraća“ Novi Liber, Zagreb, 2007. str. 141

³³ Isto str. 81

4. Religija kao propaganda

4.1. Ustaštvo i kršćanstvo

Ustaška vlast se uvijek trudila što uže vezati uz katoličanstvo; u svojim zakletvama pozivali bi se na Boga, državu i poglavnika. Održavali bi mise prije zasjedanja sabora, u čast mrtvima, u čast velikanima i slično. Ustaški vrh je gotovo neprestano naglašavao svoja katolička načela i svoju snažnu vjeru u kršćanstvo, no njihov odnos prema pravoslavlju se mijenjao kroz godine kako im je odgovaralo. Njihova povezanost sa vjerom i religijom nije bila samo na duhovnoj bazi nego i na propagandnoj bazi gdje bi koristili religiju kao platformu za svoje ideje i planove, i ponovo je vidljivo da je razlika između religije i nacije korištena samo onda kad je vlasti to bilo zgodno.³⁴

Potvrda ovih tvrdnji nalazi se u riječima Mile Budaka koji govori da je baza ustaškog pokreta religija, no ne treba gledati samo riječi visoko pozicioniranih u režimu da bi se to vidjelo, dovoljno je pogledati prisege koje su polagali svi Ustaše i slogane koje su koristili. No ova veza nije bila jednosmjerna, vidljiva je početna podrška od strane poglavara Crkve kako u Hrvatskoj, od strane nadbiskupa Stepinca, tako i u Bosni od Sarajevskog nadbiskupa Šarića.³⁵ Iako ove izjave podrške se ne mogu uzeti kao stav svih pripadnika klera u Hrvatskoj i u BiH, svejedno nose veliki značaj zbog statusa osoba koje su ih dale. Također dolazi do pokušaja uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Vatikanom, iako Vatikan nikada nije formalno priznao NDH.³⁶ Naravno ovo sve je bilo korišteno prvenstveno u svrhu dobivanja povjerenja naroda kod kojeg je Crkva igrala veliku ulogu. Uz, prividno, vrlo dobre odnose sa crkvenim vrhom u Hrvatskoj, propaganda je bila aktivna i kroz konstantno naglašavanje hrvatske katoličke povijesti, stvaranje i dobivanje podrške od organizacija kao *Križari* i *Domagoj*, i naglašavanje uloge vjere i religije kao štita hrvatstva od stranog utjecaja, ali i ulogu hrvatstva kao štita vjere od direktne prijetnje s druge strane Drine.³⁷ Također je bitan datum 10. 4. 1941. koji je te godine označavao Uskrs kako za Krista tako i za Hrvatsku.³⁸

Drina će igrati veliku ulogu u NDH, jer je njeno značenje kao granice Hrvatske izvrnuto tako da i dalje predstavlja jaku i čvrstu granicu, ali da uključuje muslimansko stanovništvo, o kojemu će biti riječ kasnije, i bude bedem od barbarskog srpskog stanovništva i pravoslavne vjere.

---

³⁴ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 109; Irina Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 33, broj 64, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 2009. str. 186

³⁵ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 162; Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 110

³⁶ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 111

³⁷ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 165, 167 i 168; Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 111

³⁸ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 168

To razgraničenje kako fizičko tako i mentalno i vjersko se koristilo kao opravdanje za čišćenje države od Srba da bi Hrvatska postala, kako navodi Budak, potpuno katolička.³⁹ To čišćenje se odvijalo deportacijama, ali i prisilnim vjerskim prijelazima danim na izvršavanje samim svećenicima koji su se nerijetko oglašivali na naredbe.⁴⁰ Agresivne mjere protiv pripadnika pravoslavne crkve su potrajale sve do veljače 1942. kada počinje integracijska politika i u rješavanju pravoslavnog pitanja jer ono nije bilo riješeno „čišćenjem“, te u lipnju 1942. stupa na snagu ustav Hrvatske pravoslavne crkve (HPC) i samim time se ona osniva.⁴¹ Njeno osnivanje je bio čisti politički čin namijenjen i kao takav je popraćen s velikim zanimanjem novina, naravno radi približavanja NDH njenom pravoslavnom stanovništvu umjesto da ga tjera od sebe te radi prestanka antagoniziranja ostatka stanovništva zbog mjera koje su poduzimali.⁴² HPC je bila pod izravnim upravljanjem države, tako su i njeni vjernici bili pod državnom vlasti i na vjerskom planu i time je ustaški vrh bio korak bliže potpunoj kontroli.

---

³⁹ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 169

⁴⁰ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 112

⁴¹ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 181; Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 114, 116

⁴² Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 184

4.2. NDH i islam

Kao što je već rečeno, stav NDH da nije bitna vjera nego rasa (nacija) je bio korišten samo onda kada je to bilo prigodno za vlast kako u primjeru Židova, da bi ih se moglo diskriminirati, tako i u primjeru pripadnika islamske vjerske zajednice, da bi se NDH moglo priključiti stanovništvo i teritorij Bosne i Hercegovine. Ovdje bitnu ulogu ponovo igra Drina i njeno značenje granice između civilizacije i barbarstva. Ono što se mora shvatiti je da svi postupci i stavovi NDH prema „islamskoj varijanti“ nisu motivirani ničim drugim nego političkim ciljevima i da su služili u propagandne svrhe kako bi integriranje tog stanovništva prošlo neometano.

Korijeni stava Ustaša prema Muslimanima mogu se vidjeti još u Starčevića koje je govorio kako su Muslimani i Hrvati „braća po krvi i po jeziku“ i kao takvi nerazdvojivi.⁴³ Ustaše su to vrlo spremno primile u svoju ideologiju i tako Mile Budak u svojoj knjizi *Hrvatski narod u borbi za samostalnu Hrvatsku*, objavljenoj 1934., govori kako su „bosanski Muslimani rasno najčišći i najmanje natrunjeni Hrvati“ To se sve iskristaliziralo da su Hrvati rasno homogeni, ali vjerski distinktivni te da je „Bosna i Hercegovina najvećim dijelom nastanjena hrvatskim pučanstvom te da su Muslimani po nacionalnoj pripadnosti Hrvati, koji moraju biti uključeni u hrvatsku državu.“⁴⁴ Sam Pavelić citira Starčevića u svom obraćanju Ismetu Muftiću govoreći: „Bošnjaci muslimani jesu krv naše krvi, oni su cviet naše hrvatske narodnosti...“ te se u svrhu propagande slika sa fesom na glavi (vidi *Prilog 1.*).⁴⁵

Postojanje „muslimanskog pitanja“ u NDH se potpuno ignorira te se pokušava stvoriti stvarnost u kojoj je viđenje islama oduvijek bilo pozitivno u svrhu integralističke nacionalne politike NDH.⁴⁶ Sama propaganda se provodila izdavanjem razne građe pod pokroviteljstvom Matice, *Spremnost* predlaže tiskanje Kurana na hrvatskom jeziku radi boljeg razumijevanja islama kod ne-muslimanskog stanovništva, mnogi pisci predvođeni Jaroslavom Šidakom i Ćirom Truhelkom potiču na snošljivost prema islamu te pokreću proces de-demonizacije islama u očima javnosti, te se pisci iz BiH masovno hvale u književnim kritikama.⁴⁷

---

⁴³ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 186

⁴⁴ Nada Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 39. broj 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2007. str. 64, 65; Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 118, 119

⁴⁵ Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ str. 67-68; Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 119

⁴⁶ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 186; Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ str. 94

⁴⁷ Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ str. 71, 72, 86

Spajanje BiH s NDH se vidi i kao kulturni „brak“ u kojemu obje strane imaju mogućnost za ogromno kulturno obogaćenje spajanjem te dvije baštine, ovdje Španjolska konstantno biva naglašavana kao savršen primjer.⁴⁸ Na vjerskom planu se uvodi obilježavanje i održavanje islamskih blagdana kao državnih blagdana te otvaranje džamije u središtu Zagreba. Džamija biva otvorena 1944. dok je planiranje oko izgradnje ili smještaja džamije pokrenuto već 1941.⁴⁹ Ona je stajala kao ultimativni simbol sjedinjenja istoka i zapada u NDH i otvorenosti države prema pripadnicima islama čiji će položaj ovdje biti neusporedivo bolji nego preko Drine gdje se džamije ruše.⁵⁰ Samo otvaranje je bilo ogroman spektakl popraćen od strane i zagrebačkog i sarajevskog tiska s maksimalnom pažnjom. Pavelić na otvorenju govori kako je ta džamija zapravo „hram hrvatskog naroda i Islama“ te daje uklesati na kamenoj ploči: „U slavu i u znak ljubavi spram Allaha Boga jedinoga te u znak pažnje prema muslimanima podiže Poglavnik Dr. Ante Pavelić ovaj velebni hram u glavnom gradu Zagrebu da odani sinovi viteškog naroda Hrvatskoga...“.⁵¹ Kod tog natpisa je najbitnije što se naglašava Pavelićeva uloga, njegova briga za muslimane te njihov položaj „odanih sinova viteškog naroda Hrvatskoga“.

---

⁴⁸ Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ str. 80, 81

⁴⁹ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 120

⁵⁰ Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ str. 89

⁵¹ Ognyanova, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“ str. 187; Kisić Kolanović, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ str. 90

5. Glazba u NDH

Niti jedan dio bilo kakvog stvaralaštva nije bio pošteđen korištenja u propagandne svrhe, pa tako ni glazba. Glazba kao najemocionalnija od umjetnosti je služila kao izravan put do naroda i kao takva eksploatirana. Od radija, preko opere, do narodne pjesme sve je bilo podvrgnuto ustaškoj vlasti.

Ministarstvo bogoštovlja i nastave, kasnije preimenovano u *Ministarstvo narodne prosvjete*, upravljalo je sveukupnim kulturnim životom u NDH, putem tog ministarstva vršilo se restrukturiranje glazbe da bi odražavala domoljubnost i nacionalnost.⁵² Sam Jakov Gotovac u jednom članku za *Novi List* govori kako je nacionalna glazba, konkretno opera, bila zapostavljena u Hrvatskoj te da je sada vrijeme kada ona treba doći u prvi plan sukladno s političkim planom države.⁵³ U prvi plan stavljaju se nacionalne opere te skladatelji iz Hrvatske i iz Njemačke, tako niti jedna veća proslava nije mogla proći bez izvođenja dijela aktualnih hrvatskih skladatelja, ali i dvojice „prvaka“ hrvatske glazbe, Lisinskog i Zajca.⁵⁴ Najizvođenije opere su *Nikola Šubić Zrinski* Ivana pl. Zajca i *Porin* Vatroslava Lisinskog.

Radio, u NDH krugoval, je igrao vrlo bitnu ulogu od samog stvaranja NDH te je gledan, kako naglašava ravnatelj krugovala Radovan Latković, kao „sredstvo najsnažnije propagande u svrhu stvaranja što jačeg dodira između hrvatske vlade i ustaškog pokreta s jedne, a hrvatskog naroda s druge strane“ Na programu zagrebačkog krugovala većinom se nalazila limena glazba te narodna glazba, s posebnom posvećenošću glazbi BiH. Zajc i Lisinski su bili nezaobilazni i na krugovalu, jer dok su se za obljetnice stvaranja NDH njihova djela izvodila uživo na mjestu obilježavanja, zagrebački krugoval bi puštao njihovu glazbu u domove svih onih koji nisu bili nazočni.⁵⁵ Krugoval se borio praktički do zadnjega daha te je glazba Zajca i Lisinskog puštana i u vrijeme probijanja Srijemskog bojišta time pokazujući snagu indoktrinacije i volje za propagandu i dizanje morala i tom malom broju preostalih boraca.⁵⁶

---

⁵² Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 121

⁵³ Ognjen Gravora, „Glazba u NDH primjer Lisinskog i Zajca“, *Radovi*, vol. 41., broj 1, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2009. str. 306

⁵⁴ Gravora, „Glazba u NDH primjer Lisinskog i Zajca“ str. 309, 308

⁵⁵ Isto str. 311

⁵⁶ Gravora, „Glazba u NDH primjer Lisinskog i Zajca“ str. 310, 311, 312

6. Kinematografija u NDH

6.1. Općenito o propagandi u kinematografiji

Film, slikopis u NDH, je u 40-im godinama prošloga stoljeća bio medij u usponu te je njegova popularnost vrlo brzo rasla u narodu, barem tamo gdje je bio dostupan. On je izrazito pogodan za stvaranje propagandnog materijala jer daje stanovništvu živopisnu sliku onoga komu i čemu trebaju vjerovati. Više se veličina vojske ne prenosi samo novinama ili prepričavanjem nego svatko za sebe može pogledati snimku smotre. Jačina Poglavnikovih govora se jasno vidi iz njegove artikulacije, a volja i sreća naroda izazvana njegovim riječima iz njihovih lica na projekciji. Narodu je dano nešto gotovo opipljivo i zato je bilo iznimno učinkovito.

Dva tjedna nakon proglašenja NDH osniva se *Ravnateljstvo za film pri Državnom tajništvu za prosvjeđivanje naroda* te se iz te brze reakcije može vidjeti plan koji su ustaške vlasti imale za kinematografiju u novoosnovanoj državi koja preko *Ravnateljstva* ima izravnu i potpunu kontrolu nad snimanjem i uvoženjem filmova.⁵⁷ Sva kinematografska oprema, od kamera do projektora, se nasilno oduzima Židovima i Srbima te se njih okrivljava za loše stanje filma u Hrvatskoj.⁵⁸ Osniva se *Komisija za ocjenu slikopisa* kojoj je zadatak bio utvrditi je li film prikladan za prikazivanje ili trebaju li se cenzurirati određeni dijelovi filma pa bi se prikazivale skraćene verzije.⁵⁹ Glavnu riječ u stvaranju filma ima *Hrvatski slikopis (Croatia film)*.⁶⁰

Odmah se kreće sa stvaranjem filmskih novosti koje bi bile prikazivane u svim kinodvoranama te bi služile kao današnje vijesti.⁶¹ Prvi takav film, i prvi snimljeni materijal u Hrvatskoj, bio je *Poglavnikov govor* služeći kao prikaz ushićenja naroda novom vlašću. Kult личности Pavelića jačao je jednako kroz likovne umjetnosti i kinematografiju te se u drugom filmu snimljenom u NDH, *Svečani dani*, prikazuje mimohod u kojemu mase koračaju pozdravljajući Pavelića.⁶² Također je prisutno i naglašavanje povezanosti sa religijom kao što se može vidjeti u filmu *Otvorenje Hrvatskog državnog sabora*. U tom filmu se prikazuje molitva i blagoslivljanje od strane Stepinca ispred crkve sv. Marka prije samog zasjedanja Sabora da bi isti prošao što bolje. Da bi takva propaganda doprla do što više ljudi organiziraju se besplatne projekcije za siromašne prije Božića i projekcije s niskim cijenama za radnike kako bi i oni mogli uživati u najnovijem

---

⁵⁷ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 132

Daniel Rafaelić, *Kinematografija u NDH*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013. str. 20

⁵⁸ Daniel Rafaelić, *Kinematografija u NDH*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013. str. 20

⁵⁹ Isto str. 25

⁶⁰ Isto str. 75

⁶¹ Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* str. 132

⁶² Rafaelić, *Kinematografija u NDH* str. 29, 30, 34

dostignuću hrvatske kinematografije.⁶³ Osim toga, dolazi do stvaranja putujućeg slikopisa, ovdje se radi o korištenju mobilnih kinematografa koji zahtijevaju malo snage za pokretanje koji bi se zatim vozili diljem Hrvatske do onih mjesta koja nisu imala kinodvorane i samim time kinematografe.⁶⁴

Tako je svaki djelić Hrvatske i svaki društveni sloj dobio priliku doživjeti napredak u slikopisima i do svakoga je mogla doprijeti propagandna poruka što je, u konačnici, i bio cilj od samoga početka.

---

⁶³ Rafaelić, *Kinematografija u NDH* str. 65-66

⁶⁴ Isto str. 78

6.2. Primjeri propagande u filmovima

Dva filma se mogu izdvojiti kao vrhunac propagandne kinematografije u NDH, to su *Slavlje slobode* i *Straža na Drini*. Tu se može ubrojiti i prvi hrvatski igrani film *Lisinski*⁶⁵ koji veliča lik samog Lisinskog, no njegova namjena nije primarno bila propaganda. Ova dva filma sadrže prikaze Poglavnika, naroda, Oružanih snaga NDH i Njemačke te prikaze neprijatelja tako da stanovnika NDH nisu mogli ostaviti ravnodušnim.

U filmu *Slavlje slobode* radi se o proslavi prve godišnjice NDH i o svemu što se postiglo u tih godinu dana. Film počinje s panoramama i prikazima golemog broja ljudi u Zagrebu kako željno iščekuju dolazak Poglavnika koji je prikazan u punom sjaju svoga kulta ličnosti.⁶⁶ U filmu se nalaze scene otvaranja nove tramvajske pruge i nove bolnice. To dvoje služi prikazu napretka i svega dobrog što je došlo s ustaškom vlasti. Ključni dio filma, osim veličanja Pavelićevog kulta ličnosti, je glorifikacija snaga Wehrmachta i Domobrana kroz opise odora, držanja i brojeva vojnika.⁶⁷

Straža na Drini je potpuno vojnog karaktera te služi za glorificiranje Domobrana i likova dvojice ustaških pukovnika Jure Francetića i Vjekoslava „Maksa“ Luburića.⁶⁸ Oni se prikazuju kao doslovna straža na Drini koja pazi na Hrvate od već spomenutih barbara s istoka. Najbitniji ovdje su prikazi protivničkih snaga, konkretno partizana koji su prikazani kao neuredni, neobrijani i prljavi s deformiranim licima kako viju bijele zastave. Ovdje se daje prikaz neprijatelja kao nižeg bića koje ne treba žaliti. Rafaelić savršeno sumira ovaj film u svom djelu *Kinematografija u NDH* frazom: „propaganda u svom vrhuncu“.⁶⁹

---

⁶⁵ Gravora, „Glazba u NDH primjer Lisinskog i Zajca“ str. 317-318

⁶⁶ Rafaelić, *Kinematografija u NDH* str. 96

⁶⁷ Isto str. 98

⁶⁸ Francetić je bio zapovjednik Crne legije, a Luburić osnivač koncentracijskog logora Jasenovac.

⁶⁹ Isto str. 105

7. Likovne umjetnosti i NDH

Likovne umjetnosti su igrale ogromnu ulogu u propagandi u NDH, od preuređivanja Meštrovićeva paviljona za svrhe džamije, preko stvaranja plakata i portreta, do stvaranja protužidovske izložbe. Kroz komentar filma *Kako se stvaraju izložbe* prikazat će se uloga likovnih umjetnosti u „obrazovanju“ naroda o temama u NDH, ali i primjer propagande kroz film.

Film započinje objašnjavanjem zašto je snimljen te se navodi da je razlog prikazati koliki je trud uložen u stvaranje bilo koje izložbe, ali na primjeru „znanstveno-promičbene izložbe“ pod naslovom *Židovi*. Odabir riječi „znanstveno-promičbena“ već stvara eufemizam i banalizira izložbu kao način obrazovanja stanovništva. To ublažavanje diskursa odvraća pozornost od činjenice da se u izložbi osuđuje, marginalizira i demonizira jedan dio stanovništva. Saznaje se da je izložba planirana preko pola godine te da je kroz to vrijeme trajalo sakupljanje podataka u kojem je čitavo stanovništvo dalo maksimalnu podršku sakupljajući ogroman broj građe. Opseg broja ljudi se naglašava kroz izraz: „građani i građanke, mlado i staro“, dakle svatko tko je imao bilo što za dati, i naglašava se kako im nije bilo teško dati ni vrijedne knjige. Opet je vidljiv pokušaj stvaranja povezanosti sa Crkvom kroz postupke pojedinaca, ovaj put kroz profesore i učenike s Bogoslovnog fakulteta koji spremno dolaze tumačiti vjerske tekstove.

Dio filma posvećen likovnim umjetnostima počinje na otprilike pet minuta kada se govori o vađenju tekstova iz Talmuda koji se zatim urednim kaligrafskim rukopisom prenose na platno. Ovo je samo jedan od primjera kaligrafije, kasnije se naglašava kako „mladi i vrsni pismoslikar piše ih [natpise] čisto i brzo. To su svojstva koja su ga učinila sposobnim da surađuje na izradi ove izložbe“. Taj konkretni pismoslikar ispisuje tekst pod naslovom *Richard Wagner* čija je glazba, i antisemitski stavovi u istoj, igrala veliku ulogu u nacističkoj Njemačkoj. Zatim slijedi prikaz umjetnika kako crta zemljopisnu kartu uz kojeg narator govori kako moraju biti šarolike kako se posjetitelj ne bi umorio. Pred kraj filma se daje ponovni prikaz tih karata, ovaj put dovršenih, koje prikazuju put naseljavanja Židova kroz Hrvatsku i Europu. Jedna od bitnijih scena je ona koja prikazuje slikara kako crta grotesknu karikaturu židovskog poslovnog čovjeka (vidi *Prilog 2.*). Narator identificira slikara kao Waltera Neugebauera, poznatog zagrebačkog umjetnika i crtača stripova koji je kasnije radio animacije u Disney-u što dovoljno govori o njegovoj crtačkoj sposobnosti. Neugebauer služi kao primjer vrsnog slikara koji je dao svoj doprinos izložbi, ali se naglašava njegova lijenost kroz riječi „Uz svoje znanje on posjeduje i zapanjujuću brzinu...kad hoće“. To naglašavanje lijenosti služi samo kao kontrast ostatku rečenice „a za ovu izložbu svi njeni suradnici žele i hoće i svi rade s užitkom i voljom.“ Vidljivo je naglašavanje elana kojim svi

rade jer su uvjereni da rade pravu stvar za dobrobit svoje države kao pravi domoljubi. Nakon Neugebauera prikazuje se još jednog pismoslikara za kojeg se navodi da je jedini stariji od ostatka umjetnika te da ga zbog toga zovu „Tatek“ iako ni taj umjetnik ne izgleda dosta starije od ostatka. Time se pojačava tvrdnja da su umjetnici koji rade na ovoj izložbi mladi, da to nije izložba starih uvjerenja i starih ljudi nego nešto napredno, nešto što je na mladima, nešto što je budućnost NDH. Za kraj se prikazuje kipar za kojeg narator tvrdi da spada među najmlađe tamo. Njegov zadatak je napraviti bistu stereotipnog Židova u očima stanovnika NDH, ponovo sa grotesknim svojstvima, koja je trebala služiti kao primjer budućim naraštajima kojima će se govoriti: "Tako vam je nekoć u Hrvatskoj živio nametnički rod koji se zvao Židovi!" Ovdje su bitne dvije stvari, kako Židove vide stanovnici NDH te uvjerenost vlasti u svoju pobjedu u pogledu „totalnog rješenja“ židovskog pitanja tako da u Hrvatskoj neće ostati niti jedan Židov te će se djeci morati demonstrirati kako su izgledali pomoću kipova. Nakon prikaza umjetnika i procesa stvaranja, dolazi dio filma koji prikazuje svojevrsnu konferenciju za novinare u kojoj im čovjek, koji je u prvom dijelu filma prikazan kao odgovorna osoba za prikupljanje materijala, objašnjava eksponate izložbe te im odgovara na pitanja. Ovdje se prikazuje mnoštvo dovršenih slika i karata koje prikazuju kako geografsko tako i društveno „infiltriranje“ Židova. Predzadnji dio filma sadrži brojne snimke slika sa izložbe koje, kako narator navodi, prikazuju „najmilije židovsko zanimanje kroz sva stoljeća: trgovinu robljem“. Ovdje se nalaze prikazi otmica, zavođenja djevojaka, uspavljivanja u svrhu lakšeg otimanja, podmićivanja, prevare, kupovanja i prodavanja roblja te sudbine koja očekuje djevojke odvedene u roblje (vidi *Prilog 3.*). Također je zanimljiv plakat pod naslovom *Tko je stvorio to državno čudovište Jugoslaviju?* u kojemu se negira uloga SAD-a, Velike Britanije, Francuske, pa i Srbije, nego se optužuju „Židovi i njihove sluge masoni“ te na dnu plakata stoji natpis „evo dokaza“ nakon kojega su vrlo vjerojatno slijedili nizovi lažnih i fabriciranih dokaza za tu tvrdnju.

Zadnja scena prikazuje plakat za samu izložbu: fizički moćan hrvatski ratnik s mačem i štitom na kojemu je šahovnica i ustaško U, kako se bori protiv ogromne zmije s Davidovom zvijezdom duž cijelog tijela (vidi *Prilog 4.*). Ovo je simbol borbe NDH protiv Židova koji odmah sa sobom vuče vjerske konotacije Hrvatske kao sv. Jurja i Židova kao čudovišne zmije ili zmaja te kao takav je savršen prikaz cijele protužidovske propagande.

8. Zaključak

Vidi se kako je ustrojen propagandni stroj NDH te na koji je način djelovao. Nije dopušten slobodni govor ni izražavanje ni u jednom pogledu osim ako je osoba bila potpuno iskreni pristaša države i korišteno je sve kako bi se svi do zadnje osobe pretvorili u pravog domoljuba koji bi učinio sve za Hrvatsku i koji bi bio uvjeren da bi Hrvatska učinila sve za njega.

Represalije i cenzura u novinama prouzročile su nastajanje potpuno sterilnih i jednoznačnih vijesti u službi i pod upravom države radi povjerenja u vlast ili za izbacivanje čitavog naroda iz srca, umova i države. Korištena je religija kako bi pogodila emotivni dio građana i potakla ga s jedne strane na antagoniziranje dijela stanovništva, npr. prema Srbima, a s druge strane na prihvaćanje bez pitanja, kao prema Muslimanima. Religija je korištena za stvaranje iluzije o jakom Hrvatu koji je štit vjere i kojemu je vjera štit kako bi se podigao moral i pokušao stvoriti gotovo fanatički zanos. Glazba je imala sličan utjecaj kao najrazumljivija i nepismenom građaninu kod kojega je podizala nacionalni ponos kroz slušanje o hrvatskim junacima ili junacima njemačkih saveznika. Slikopisom su se zadovoljavale vizualne potrebe stanovništva kojima Poglavnik više nije bio udaljena sjena koja upravlja državom nego čovjek od krvi i mesa koji se bori za nju, a slikari i kipari su živim bojama i lijepim crtežima odvrćali pozornost od poruka koju oni nose te sporednim putevima ih usađivali u umove stanovništva.

Može se zaključiti da je propaganda u NDH izvrsno izvršila svoj posao te je gotovo svaki cilj koji je trebala ispuniti ispunjen. Pokušalo se stvoriti stanovništvo puno mržnje prema kojem god neprijatelju ga država usmjeri i koje je spremno zaboraviti sve što mu je rečeno ako država promjeni svoje mišljenje no to je, nakon početnog uspjeha, uspjelo samo kod manjeg broja stanovništva. Ono je pretvoreno u sljedbenike i mentalno i emocionalno koji su bili u stanju pozdravljati agresore i slati svoje židovske susjede i sugrađane u smrt. O moralnosti propagande NDH se nema što raspravljati, ali sa utilitarističkog pogleda na njeno djelovanje, na žalost, ne može joj se naći puno prigovora jer je u iznimno kratkom vremenu uspjela zadobiti povjerenje i simpatije relativno velikog broja ljudi kroz potpunu kontrolu svakog dijela informacija i umjetnosti.

9. Prilozi

*Prilog 1. Pavelić s fesom*⁷⁰

*Prilog 2. Isječak iz filma Kako se stvaraju izložbe koji prikazuje ilustratora Waltera Neugebauera*⁷¹

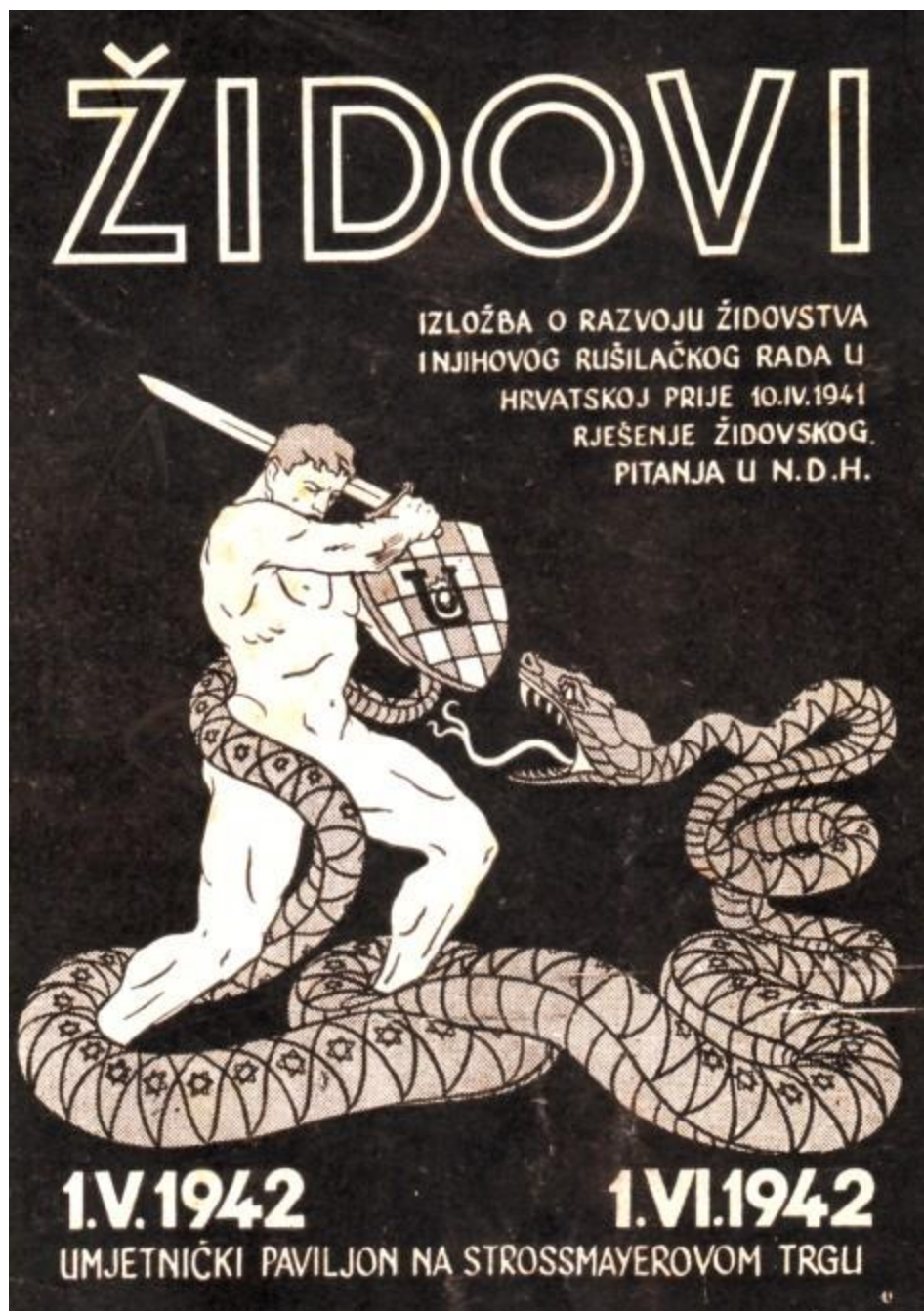
⁷⁰ <https://war2war.files.wordpress.com/2015/06/croatia-2.jpg>

⁷¹ <http://arteist.hr/wp-content/uploads/2013/02/Walter-Neugebauer-film-Kako-se-stvaraju%C2%A0izlo%C5%BEbe.jpg>

Prilog 3. Opis: Slika sa izložbe *Židovi* koja prikazuje ustaško viđenje iskorištavanje Hrvata od strane Židova⁷²

⁷² <https://html2-f.scribdassets.com/55xypwf35s3yzwog/images/14-8e5eb22d89.jpg>

Prilog 4. Plakat za izložbu *Židovi*⁷³

⁷³ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/43/%C5%BDidovi_izlo%C5%BEba_ndh_1942.jpg

10. Popis literature

1. Goldstein, Ivo, „1941. Godina koja se vraća“ Novi Liber, Zagreb, 2007.
2. Gravora, Ognjen, „Glazba u NDH primjer Lisinskog i Zajca“, *Radovi*, vol. 41., broj 1, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2009.
3. Kisić Kolanović, Nada, „Islamska varijanta u morfologiji kulture NDH 1941.-1945.“ *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 39. broj 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2007.
4. Labus, Alan, „Politička propaganda i kulturna revolucija“ *Informatologia*, vol. 44, broj 3 Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 2011.
5. Labus, Alan, „Saveznici u tisku NDH 1943-1945“ *Radovi*, vol. 37, broj 1, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2005.
6. Labus, Alan, „Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“, *Studia lexicographica*, vol. 3, broj 1-2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010.
7. Labus, Alan, „Zanimanje novinar u Nezavisnoj državi Hrvatskoj“, *Informatologia*, vol. 46, broj 1, Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 2013.
8. Matković, Hrvoje, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1994.
9. Ognyanova, Irina, „Vjera i crkva u ustaškoj ideologiji 1941-1945“, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 33, broj 64, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 2009.
10. Rafaelić, Daniel, *Kinematografija u NDH*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.
11. Zuckerman Itković, Boško, „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine“ *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 38, broj 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
12. Mikac, Marijan, Film *Kako se stvaraju izložbe*, Državni izvještajni i promičbeni ured NDH, Zagreb, 1942. - <https://vimeo.com/70187071>